

Roger-Pol Droit

AUTOCENTRIZAM

Sažetak

Da li filozofija posjeduje središte? Da li se ona ozbiljuje oko neke određene tačke? Da li ikakva okomica određuje njenu perspektivu? Mi ne posjedujemo odgovor na takva pitanja. Prema tome, povijest filozofija, u nekom smislu, predstavlja dio ove zapitanosti. Filozofije često vjeruju da posjeduju odgovor, ali one također znaju da moraju tragati, jer središte još uvijek ne posjeduje fiksiranu nevidljivu tačku; posjeduje samo pokusnu okomicu.

Od mnogih mogućih puteva klasificiranja filozofskih pristupa postoji jedan koji nije možda privukao dostatnu pozornost. Ovo klasificiranje se protivi onim filozofijama koje traže središte u sebi samima, i onim filozofijama koje ga traže u drugim filozofijama.

U funkciji sažetka ovog rada odlučili smo ponoviti uvodni ulomak u kome su postavljena interesantna pitanja koja na dostatan način sugeriraju čitatelju o čemu je ovdje riječ. To jednako važi i za tekst Hasana Hanefija koji će uslijediti niže.

PREGLED

DA li filozofija posjeduje središte? Da li se ona ozbiljuje oko neke određene tačke? Da li ikakva okomica određuje njenu perspektivu? Mi ne posjedujemo odgovor na takva pitanja. Prema tome, povijest filozofija, u nekom smislu, predstavlja dio ove zapitanosti. Filozofije često vjeruju da posjeduju odgovor, ali one također znaju da moraju tragati, jer središte još uvijek ne posjeduje fiksiranu nevidljivu tačku; posjeduje samo pokusnu okomicu.

Od mnogih mogućih puteva klasificiranja filozofskih pristupa, postoji jedan koji možda nije privukao dostatnu pozornost. Ovo klasificiranje se protivi onim filozofijama koje traže središte u sebi samima i onim filozofijama koje ga traže u drugim filozofijama. S

jedne strane mi posjedujemo tragače: filozofe koji raskrivaju korijene, prirodno tlo mišljenja, izvorna mjesta. S druge strane imamo nomade: putujuće filozofe, kozmopolitske filozofe, filozofe zaobilaznog puta. Imamo filozofe koji čak, traže uzvišeniju čistotu filozofije, koji nastoje filozofiju odvojiti od svega što nije filozofija, koji žele načiniti je što autonomnijom, postaviti je na njene vlastite osnove. Imamo filozofe koji žele prosegnuti s onu stranu nezaključanih kapija, koji žele izgubiti identitet, koji nastoje otvoriti svoje mišljenje u svim pravcima.

To je, naravno, shematsko, radno, pokusno razlučivanje. Ali je prikladno i jasno, budući da nam pomaže da shvatimo kako danas imamo mali broj filozofa drugotnog tipa. Nemamo dovoljno onih koji prelaze granice, nemamo dovoljno filozofa-nomada. Naše doba potrebuje putujuće duhove, duhove koji su kadri igrati posredničku ulogu u rasponu različitih središta koja, također, prečesto nastavljaju zanemarivati jedno drugo. UNESCO-pregled - ovo je naše konačno općenito razmatranje - naznačuje kako još uvijek postoje brojne prepreke između kultura i disciplina. Filozofija i njeno učenje, motreni iz perspektive svijeta, čini se ne odlikuju se otvorenošću, tako da su postojale mnoge na sebe usredotočene grupe koje postoje jedna pored druge bez komunikacije ili uzajamnog prožimanja. Međutim, temeljno poslanje filozofije još uvijek bi se imalo sastojati u ozbiljenju na svjetskoj razini: to jest u smislu promicanja uzajamnog dijaloga i uzajamnog raskrivanja, ne samo raskrivanja znanja već i tradicija. Riječ je o dijalogu između religijskih mislilaca i znanstvenih poslanika.

To je osnovna zadaća, a ona će uzeti dosta vremena, ali smislovi i postoje da bi tu zadaću ispunili: nova sredstva komuniciranja već omogućuju nekima da prenose tekstove i dokumenta, pitanja i odgovore bez odugovlačenja, sa jednog kraja globusa na drugi. U bliskoj budućnosti sve više ljudi će izmjenjivati informacije jedni s drugima. Zašto ne bi bili kadri da ih odmisle? Naši problemi danas diljem svijeta su u svrsishodnosti, a naša komunikacijska mreža postaje globalnom. Svijest o ljudskoj solidarnosti, protežući se s onu stranu i

Filozofije često vjeruju da posjeduju odgovor, ali one također znaju da moraju tragati, jer središte još uvijek ne posjeduje fiksiranu nevidljivu tačku; posjeduje samo pokusnu okomicu.

još uvijek ne obujmljujući naše nesvodive razlike, raste. No, među zaprekama koje valja prevladati jest kategorizacija, dijeljenje duha/uma.

Naše mišljenje je podijeljeno. Čak i kada se pokušamo zagledati u šira obzorja, svjetlo koje nosimo je preslabo. Mi nastavljamo upotrebljavati, u smislu naše paradigme, naše vlastite navike i potrebe, dočim je potrebno da otvorimo svoj um, da ga izvrgnemo onom neočekivanom. Filozofija nam može pomoći da to postignemo, ali zbog toga se ne smije pasti u zamku *autocentrizma*, to jest, podizanja ograda koje zasvođuju takav učinak.

To zatvaranje poprima različite forme. Filozofsko obrazovanje, prije svega, skladno odgovorima na UNESCO-ov upitnik, krajnje je usredotočeno na evropsko mišljenje i zapadnjačku kulturu. Rijetke su zemlje gdje ovo učenje uzima u obzir bilo koju knjigu iz neke druge filozofske tradicije. Gotovo posvuda u svijetu isključivo dominira Zapad. Taj *evrocentrizam* mora biti prevladan, a UNESCO je inzistirao na tome kao na svom prvom pregnuću. Zaključci međunarodnog razmatranja o izučavanju filozofije, pripremljeni od strane Georges-a Canguilhema i objelodanjeni od strane UNESCO-a 1953. godine, to pokazuju.

Oni su smatrali da je "korisno razvijati, u obrazovanju, usporedno istraživanje različitih filozofskih tradicija. Istina je da su unutar svake osnovne tradicije (zapadne, arapske i druge) klasični filozofi općenito istraživani bez obzira na nacionalna razmeđa, ali mi moramo prepoznati važnost da bi se moglo postići tješnje savezništvo između filozofskih doprinosa Indije, arapskog svijeta, Kine i Zapada u nastavnim programima koji su prečesto ograničeni samo na jednu od tih tradicija. Uz takav studij uporedne filozofije studenti bi bili dovedeni do preciznijih i dubljih procjena o značaju ovih različitih kulturnih zbilja, njihovih različitosti, njihovih zajedničkih odlika, vrijednosti njihova povezivanja." Ovim recima ne treba ništa biti pridodano izuzev ovog što slijedi: u toj oblasti, osim za neznatan broj usamljenih poduhvata, stanje nije suštinski promijenjeno.

Načinjeni su napori, kako ćemo vidjeti, da se u nastavne programe uvedu knjige i razmatranja različitih kulturnih tradicija. Ali istinski posao oko dijaloga, zajedničko raspravljanje, još uvijek je daleko u budućnosti. Katkada postoji rizik, osobito u nekim zemljama Afrike, da se zapadne u suprotnu zamku, odbacujući grčke filozofske

MOHAMMAD J. PIRMORADI, Filozof za omladinu

pojmove kao strane. Ako kod takvog nastojanja uslijedi takav zaključak, simetričan učinak bi mogao proizvesti stanje osporavanja i svade: jedan, samo na sebe upravljen svjetopogled bi, jednostavno, mogao biti zamijenjen nekim drugim. Pojmovi bi se mogli promijeniti, ali problem bi ostao isti: naš odnos prema drugima bi mogao biti zabačen.

PODACI IZ RAZMATRANJA

"STUDENTI filozofije jedino bivaju upoznati sa zapadnom filozofijom i ne slušaju ništa iz islamske, indijske ili kineske filozofije", smatra profesor Michael Dummett iz Oxforda. Istovjetan stav je uočen i na svim glavnim evropskim univerzitetima i različitim srednjoškolskim obrazovnim sustavima. Samo na sebe usredsređeni Zapad izučava samo zapadnjačku filozofiju. Programi i štiva su nijemi glede mišljenja i filozofskih tekstova drugih kultura. Opsežni filozofski organoni pisani na arapskom, sanskritu ili kineskom jeziku zaboravljeni su ili ih čita samo nekolicina stručnjaka. U evropskim zemljama izučavanje filozofije, općenito uzev, ne bavi se njima.

Čak i pitanje - da li filozofija uopće postoji u drugim dijelovima svijeta biva predmetom rasprave kod nekih evropskih filozofa! Oni su tvrdili da srce sve razumske istine i logičkog ispitivanja počiva u grčkome čudu, i teško je legitimirati upit da li ga ima i u indijskoj ili kineskoj filozofiji. No, nije to ono najgore. Neki su izjavljivali, u ovome stoljeću, da filozofija jedino može biti ona grčka. Taj stav je, primjerice, poduprt iz različitih razloga, od strane Huserla i Heidegera. Filozofija koja nije grčka ili koja nije evropska, za njih se jednostavno ne bi mogla pronaći, njena stvarna egzistencija je nemoguća. Bilo bi to protuslovlje u pojmovima.

Tako je to bilo izučavano, kao dobrano ustanovljena istina, čak ako jedna neodrživa povijesna činjenica. U dvadesetom stoljeću najveći broj filozofskih knjiga u Evropi je ponavljao stav kako je filozofija samo ona zapadnoga tipa. Azija, Afrika, Latinska Amerika, arapske zemlje mogli su imati pjesnike, mistike, pisce drama, matematičare, pravnike, ali ne i filozofe. Prireći takvo ime njihovim mudracima ili misliocima moglo bi predstavljati jezičku zlorabu. Tako nerazborite ideje su bile veoma raširene. One su osnažile autocentrizam evropske filozofije čiji proizvod one i predstavljaju.

Zašto je uskrnut ovaj mit o isključivo grčkom porijeklu filozofije? Najjednostavnija vrsta povijesnog istraživanja mogla bi pokazati da je to skorašnja pojava: ona je zbiljski proširena nakon Prvog svjetskog rata. Zašto je zaboravljeno da su u devetnaestom stoljeću evropski filozofi gledali prema Istoku, napose u pravcu Indije? Šta znači za identitet Evrope i za općenito izučavanje filozofije, to ustrajno zabacivanje prošlosti? Ovo nije prikladno mjesto da se preispitaju ovi upiti (u tekstu *L'oubli de l'Inde*, 1989. uspostavio sam neku vrstu filozofske amnezije), ali je bilo nužno da se iznova zazove ona previdajuća činjenica o filozofskom evrocentризmu.

Ova osebjuna forma autocentризma imala je svjetske učinke. Kolonijalna dominacija evropskih sila i, općenitije uzev, vesternizacija svijeta u strogom smislu riječi je evropsku filozofiju učinila izvoznom vrijednošću. U smislu odgovora iz Urugvaja naznačava se sljedeće: " Nije primjetljiv nikakav odnos između filozofskog učenja i kulturnih tradicija." Ovaj sud je naširoko prisutan. Mnogi dopisnici, izvan Evrope, imaju isti utisak: filozofija, kada se uopćava njeno učenje, često se motri tako kao da istječe odnekud drugdje. Njena univerzalnost je manje vidljiva negoli njena zapadna posebnost.

*... posvjedočenje
kulturnog
identiteta također
poprima, možda
neizbježnu, formu
autocentризma*

Problem je, u najširem obzoru, u ranijim kolonijalnim zemljama koje su poduprle ili su iznova uspostavile izučavanje filozofije nakon uspostave neovisnosti. U ponovnom podizanju svog vlastitog kulturnog identiteta oblast filozofije uspostavlja posebne teškoće, pošto rečene zemlje moraju integrirati teorijska počela svojih vlastitih kultura u sadržaj iz kojeg nije moguće ukloniti počela koja se izvode, primjerice, iz grčkoga mišljenja. U nekim slučajevima "odnosi filozofskog naučavanja sa kulturnim tradicijama su sporni", kako to smatra ministar obrazovanja iz Malija. U nekim drugim slučajevima promjene su započele: " Načinjeni su napori glede izučavanja filozofije koje u sebe uključuje kulturne tradicije drukčije od onih zapadnih, i to, uglavnom, afričke kulturne tradicije", smatra profesor Ngoa Mebada (iz Kameruna). Linija razdvajanja između izučavanja filozofije i intelektualnog naslijeđa afričkih kultura počela je iščezavati. "To dvoje je bilo nepovezano", stav je jednog od odgovora prispjelih iz Nigerije,

" sve dok onedavna afrička filozofija nije počela bivati sastavni dio nastavnog plana najvećeg broja univerziteta u Africi."

Ovo pitanje je, zacijelo, jedno od najvažnijih za budućnost, i također jedno od najteže razrješivih pitanja, jer posvjedočenje kulturnog identiteta također poprima, možda neizbježnu, formu autocentrizma. Takav je bio, primjerice, slučaj u Zairu. Izvještaj pripravljen pod vodstvom profesora Biangany Gomanu Tamp'noa naznačuje sljedeće: " Filozofija izvornosti je predstavljala jedno od ozbiljenja našeg nacionalnog kulturnog života. Ona je obilježila sve obzire političkog i društvenog života: odbacivanje kršćanskih imena, ishrane, odijevanja, načina mišljenja, kriterija za političke odluke i političko-administrativne organizacije. Filozofija izvornosti je predstavljala laitmotiv republike Zair od 1971. do 1990. godine. Ona je imala velikog utjecaja na nacionalni kulturni život naroda Zaira."

Odgovor iz Senegala glasi: "Dugo vremena je izučavanje filozofije imalo zapadnjačko nadahnuće, dočim je Senegal pretežno muslimanska zemlja (90% populacije). Arapsko-islamska filozofija nije imala mjesta u nastavnim programima. Od reforme nastavnog plana i programa ova filozofska tradicija je nešto bolje predstavljena, premda nije dominantna." Ovaj opis, zapravo, uskrsava dvoobzirno pitanje: odnos između izučavanja filozofije i islamskoga mišljenja uključuje i problem odnosa između evropskog i arapskog naslijeđa, te problem odnosa između nacionalnog i vjerskog.

Ponovimo ovdje još jednom da, čini se, ne postoji jedinstveno rješenje ili potpuno zadovoljavajuće razrješenje. U nekim arapskim zemljama su dvije vrste iskustva u manjoj ili većoj mjeri postavljene jedna uz drugu. U Kuvajtu, naprimjer, glavne arapske kulturne tradicije se izučavaju na tečajevima koji se isključivo bave suvremenim arapskim mišljenjem. Tečajevi o islamskoj filozofiji, jamačno, tretiraju kulturne obzire od općeg interesa. U drugim zemljama napetosti su uočljive, čak i kada ne vode u otvoren sukob. Među odgovorima koji evociraju stanje ove vrste je i sljedeći odgovor: " Maroko je domovina Ibn Rušda. Ovaj veliki filozof je predstavnik tradicije koja je upotpunila raspravu o odnosu čovjeka, razuma i vjere. Ali izučavanje filozofije se još uvijek motri s podozrenjem od strane teologa koji nastoje omediti polje filozofskoga razmišljanja u granicama njihovih vlastitih aksiomatskih međaša i, čak, svesti filozofiju na egzegetsko dokazivanje."

Općenito uzev, odnos između religijskih uvjerenja i filozofskog razmišljanja postoji među temama koje se često spominju u odgovorima primljenim od strane UNESCO-a. No, sve te teme ne uključuju slične situacije. U nekim slučajevima dominiranje religijskih autoriteta jasno je uočljivo. U drugim slučajevima, osobito u mnogim zemljama bivše socijalističke Evrope, filozofske institucije su te koje su se nastojale vratiti kršćanskim religijskim izvorima, reagirajući protiv ranije dominacije službenog ateizma komunističkih režima.

Odveć shematski govoreći, mi možemo lučiti razliku između problemskog slučaja, čak i konfliktnih odnosa sa religijama usredotočenim na njihovu vlastitu otkrivenu istinu, i relativno laganih, čak plodotvornih, odnosa u slučaju religija Azije. U Indiji, naprimjer, ne možemo ustanoviti globalni sukob između filozofskih analiza i religijskog uvjerenja. U svom priopćenju za studijski odjel o "filozofiji i demokraciji u svijetu", koji je organiziran od strane UNESCO-a, profesor Satchidananda Murty zauzima sljedeći stav: "Najveći broj počela demokratske vjere može biti pronaden u intuicijama gimnosofista i mudraca iz Upanišada." Kultura Indije ne vidi oštru razdiobu između filozofije, demokratije i religije. Profesor Murty navodi ove riječi Sarvepali Radakrišnana o demokraciji: "Postoji nepretrgnuće sa tradicijama stoljećima prenošenim do nas, sa njihovim inzistiranjem na ljudskom dostojanstvu, na važnosti pojedinca i na pravu na drugačiji stav."

Katarina Klement, filozof i pripovjedač, koja je redoviti predavač u Indiji gdje živi od 1987. godine do 1991., piše u svom odgovoru UNESCO-u sljedeće: "U federaciji gdje demokratsko pravilo pretpostavlja sekularnu državu, neminovno multikulturnu, studij filozofije religija ima posebnu važnost: to je jedan od temelja indijske demokracije."

Osobito jasan izraz ove azijske integracije filozofije, religije i demokracije nalazi se u zabilješkama profesora In-Suk Chaa (sa Nacionalnog univerziteta u Seulu i direktora Korejanskog nacionalnog komiteta za UNESCO), sačinjenim za vrijeme UNESCO-vih studijskih dana o "Filozofiji i demokraciji u svijetu". On veli: "... dok su većina religija posve različite jedna od druge, one su slične u tome što svaka nastoji razriješiti životne probleme i čovjeku podariti smisao života u suglasju s njegovim suvremenicima. Svaka od njih nudi etičko i moralno učenje koje ljudskom životu daruje smisao i dostojanstvo. U

MOHAMMAD J. PIRMORADI, Filozof za omladinu

našem dijelu svijeta mi ne nastojimo povlačiti izrazitu razliku između religije i filozofije. Bilo bi prikladno, zapravo, kazati kako su ova dva pojma međuprožimajuća. Svi sustavi religijskoga mišljenja, koji preovlađuju u Aziji, usredotočeni su na čovjekovu narav. To je njihovo zajedničko polazište, tvoreći onaj humanizam koji je, po sebi, u srcu demokracije."

Mi, danas, možda, u zemljama Latinske Amerike pronalazimo najbolje uvjete za decentralizaciju, ili za znakovitu otvorenost izučavanja filozofije. Tako studija, drugdje već objelodanjena, pripravljena od strane Patricije Vermeren za UNESCO u vezi sa "pitanjem filozofa i građanina u razvoju političkih režima u Latinskoj Americi" naznačuje kako smo mi kadri razmatrati, u suvremenoj povijesti latinoameričkog kontinenta, upečatljivo preplitanje obećavajućih intelektualnih i političkih činilaca. Vidimo kako i jedni i drugi tragaju za filozofskim identitetom, različitim od identiteta Evrope, a ipak neprijateljski neraspoređenim prema njemu, i kako i jedni i drugi žude za obnovom demokracije.

Ta obnova može uključiti sudjelovanje filozofa, kako to primjer profesorice Marilena Chaui (Univerzitet u Sao Paulu) naznačava. Ona opisuje buđenje javnoga mnijenja u Brazilu nakon dugih godina diktature i terora. U njenim primjedbama na sjednicama organiziranim od strane UNESCO-a u vezi sa ovim *pregledom*, ona predstavlja taj proces na sljedeći način: "Naša filozofska asocijacija i sama se oglašavala u javnosti preko novinskih članaka i intervjua na radiju i televiziji. Pošto su naše riječi stigle do slušatelja, ljudi su počeli uvidati da je filozofija imala vezu sa društvom i sa politikama kakvu niko nije mogao zamisliti. Malo-pomalo, naša prisutnost postaje neizbježna na političkim i kulturnim susretima, naročito onda kada su predmet tih susreta demokracija i prava. Naši tečajevi na univerzitetu bili su slušani od strane raznih ljudi koji su dolazili s nakanom da shvate demokraciju kroz filozofiju. Bili smo opsjedani od strane novinara, radija i televizije. Napisali smo serije knjiga o demokraciji i političkoj filozofiji, koje su bile rasprodane već narednog dana.

PRVA ANALIZA

PITANJE autocentrizma se ne ograničava na obrazovno-odgojne ili međunarodne kulturne odnose: ono je temeljno filozofsko pitanje. Za početak bismo, naprimjer, mogli pristati usvojiti Platonovo lučenje između "istog" i "drukčijeg". Tad bismo morali postaviti pitanje zašto Platon smatra (i toliki drugi poslije njega!) da se sličnosti privlače, a različitosti odbijaju. Također bismo željeli pitati Platona za nespojivu paralelu između filozofa i psa: ". . . on reži kad spazi nekoga koga ne poznaje, mada ovaj neće biti povrijeđen od stranca, dočim se umiljava onom koga poznaje, makar se ovaj prema psu najbolje i ne odnosio" (Država, knjiga II).

Zašto Platon? Zato što se ova grčka rečenica nalazi na svim spiskovima klasika, premda se veoma razlikuje od jednog klasika do drugog, spiskovima primljenim u smislu odgovora na tačku 24 UNESCO-va upitnika. Ornamentika tog spiska (otprilike deset imena filozofa za koje se smatra da su klasici) očigledno je umjetna i, unekoliko, samovoljna. Ali samo djelomično. Sličnosti i razlike na primljenim listama istinski nam kazuju štošta o statusu glavnih filozofskih imena u svijetu.

Jasno je da je međunarodno i međukulturno razmatranje neizbježno za analizu prepreka koje preostaju u toj oblasti. One ne mogu tako brzo biti prevladane. Ali neće biti dovoljno jednostavno pozivati na razmjenu ideja i protok ljudi. Ukoliko zapreke, nevidljive ali snažne, ograničavaju filozofsku izobrazbu i ometaju istinski dijalog među kulturama, na nama je da pokušamo shvatiti, strpljivo i metodički, njihovu konstrukciju u nastojanju da se predlože konkretne mjere. Uloga UNESCO-a može biti presudna u tom polju.

Ovo nije jedina oblast u kojoj UNESCO može uvelike doprinijeti širenju izučavanja filozofije diljem svijeta. Odgojna, obrazovna i kulturna Organizacija ujedinjenih nacija ne smije zaboraviti da se pitanje autocentrizma također tiče odnosa filozofskog i znanstvenog područavanja. Znanosti, njihove metode, njihove mogućnosti za konceptualnu umiješnost i njihovo pregnuće u teorijskoj elaboraciji nude široko polje filozofskog razrastanja. Bliski odnos između znanosti i filozofije seže unazad kroz stoljeća, ali danas je on prečesto prekinut i smatra ga se literarnom disciplinom. Stoga je on lišen odveć prostranog polja refleksije.

Učinci tog prekida nisu ništa manje štetni za znanosti. Njihovo izučavanje se često svodi na skup formula koje se primjenjuju manje-

MOHAMMAD J. PIRMORADI, Filozof za omladinu

više mehanički, negoli da se poimaju punim iznutarnjim uvidom. Studenti gomilaju teorijsko i praktično znanje, ali često ne znaju šta znanstveno mišljenje zbiljski jest. Oni manipuliraju rješenjima, a da redovito bivaju lišeni načela koja usmjeravaju znanstveni um da ih proizvede.

Naš osnovni naglasak, u zaključku, može se izraziti u nekoliko riječi: ne postoji poseban predmet koji je strogo primjeren filozofiji, a filozofsko razmatranje ne može ostati usredotočeno na samo sebe. Ukoliko jest usredotočeno na samo sebe, umrijet će.*

S engleskog : Rešid Hafizović

Summary

Does philosophy have a centre? Is it realized around some fixed point? Does any axis determine its perspective? We have no answer to such questions. However, in a sense, the history of philosophies is part of this interrogation. Philosophies often believe they have found the answer, but they also know that they have to keep searching, as the centre is still missing. The fixed invisible point, but the tentative axis only.

Of the many possible ways to classify philosophical approaches, there is one which has perhaps not attracted enough attention. This classification opposes those philosophies which seek the centre within themselves and those which seek it in others.

* Tekst pod gornjim naslovom je preuzet iz knjige *Philosophy and Democracy in the World*, autora Roger-Pol Droita, *Unesco publishing*, New York, 1995, pp. 135.-145.